

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

128:3. 2008

Vänsterradikalism i Hofors, Sverige och världen

Stefan Dalin, *Mellan massan och Marx: en studie av den politiska kampen inom fackföreningsrörelsen i Hofors 1917–1946*, Skrifter från Institutionen för historiska studier vid Umeå universitet 21, Umeå: Umeå universitet, 2007. 272 s. (Summary: *Between the masses and Marx: a study of the political struggle in the labour movement in Hofors 1917–1946.*)

Hur skall man förklara vänsterradikalismens starka ställning bland Hofors' arbetare under en så lång tid som 1917–1946? Fenomenet kunde faktiskt ha getts en ännu längre tidsram. Även om Stefan Dalins avhandling tar avstamp i 1917 års händelser, så vet vi att vänsterradikalismens utgångspunkter och framväxt kan dateras till sekelskiftet 1900. I avhandlingen antyds att detta också gäller Hofors. Den upphörde inte heller abrupt efter andra världskriget. In på 1950- och 1960-tal avklingade den i takt med framträdandet av välfärdsstaten och socialdemokratiens dominans inom denna. Vilka var dessförinnan mekanismerna bakom den *lokala* radikalismens starka och långvariga ställning inom svensk basindustri och då inte minst inom järn- och metallindustrin? Denna fråga har styrt Stefan Dalins steg till arkiven på jakt efter Hofors' arbetarorganisationer.

Partisplittringar – partibildningar

Fenomenet vänsterradikalism avgränsas operationellt till de organiserade strömningarna till vänster om socialdemokratin (SAP), det vill säga de grupperingar som 1917 bröt sig ut ur SAP under namnet "Vänstersocialdemokraterna", från tidigt 1920-tal "Kommunisterna" och från 1920-talets slut också "Socialisterna". Kommunisterna (SKP) var den del av Vänstersocialdemokraterna som anslöt sig till Den Kommunistiska Internationalen, Komintern. Kvar av Vänstersocialdemokraterna som oberoende parti blev de så kallade Vennerströmmarna, vilka till största delen återinträdde i SAP 1923. Året efter bröt sig en falang som ogillade Kominterns politik ut ur SKP och återgick till SAP (däribland Seth Höglund). SKP upplevde en andra klyvning 1927–1928, då Komintern ändrat kurs och började behandla socialdemokratin som "socialfascistisk". De som i Sverige ville fortsätta den vänstersocialdemokratiska linjen (med ett kritiskt men inte antagonistiskt förhållande till socialdemokratin) kom då att bilda "Socialisterna" (Sveriges Socialistiska Parti), och fortsatte den tidigare SKP-linjen. De som följde Kominterns nya kurs förblev i SKP men med en anti-socialdemokratisk politik. När så vissa ledande företrädare i Socialistiska Partiet åren 1937–1938 orienterade sig bort från den tidigare kommunistiska linjen och utvecklade pronazistiska tendenser

1937–1938 (Nils Flyg) och när Komintern återigen förändrade linjen (denna gång till enhetsfrontspolitik), kom pendeln att svänga än en gång. SKP stärktes dels till följd av den politiska nyorienteringen men dels också till följd av den förskjutning i lojaliteter som andra världskriget utlöste. Socialisterna gick under 1930-talets slut snabbt mot sin upplösning. Partiet lades formellt ned 1943.

Detta komplexa, för att inte säga snåriga skeende, såsom det utspelade sig i Hofors, är i fokus i denna avhandling. Trots klyvningar och splittring av arbetarrörelsen var de vänsterradikala grupperna under hela mellankrigstiden, mätt i lokala valresultat, starkare än socialdemokratin. Någon syndikalistisk gruppering av betydelse fanns inte på bruket, men sett till partisympatier och facklig anslutning var Hofors en av Sveriges tio rödaste orter under mellankrigstiden. Hur skall detta faktum förklaras?

Metod och avgränsning

Avhandlingens centrala källmaterial är arkiven efter dessa lokala partier och fackliga organisationer. Dalin lägger huvudkraften på att försöka förstå vänsterradikalismens tolkningsföreträdare och relativa (men växlande) dominans på orten. Han kommer fram till att graden av effektivitet hos det fackliga och politiska ledarskapet är en viktig förklaring. Denna effektivitet kan i källorna avläsas i den vardagliga och praktiska skötseln av organisationen. Viktiga element var inte bara hur krav formulerades och framställdes. Viktigt var också hur "medlemsvärden" (för att tillgripa en sentida term) sköttes, hur skolningen bedrevs och hur i den sammansvetsande ideologin praktiskt uttrycktes i kollektiva manifestationer. Hit hör också "skötsamheten", det exemplariska och solidariska uppträdandet av den enskilde medlemmen/förtroendemannen. Genom att systematiskt, och med aktgivande på meningsbärande detaljer, analysera strömmen av lokala händelser såsom de återfinnes i protokoll, skrivelser och lokalpress söker Dalin förstå hur de olika grupperingarna kunde mobilisera resurser och få arbetarnas familjer – män, kvinnor och ungdomar – att ansluta sig. Detta underifrånsperspektiv på makt och inflytande har krävt en kopiöst stor och energisk forskningsinsats av Dalin. Utan tvekan har det också resulterat i många värdefulla delförklaringar, dels av hur maktresurser konstitueras och utövas, dels av hur denna makt i så hög grad kom att ligga hos vänsterradikalerna i Hofors. Samtidig tror jag att den förförståelse som lett till denna metodik till viss del också har begränsat förståelsen av hur den lokala maktfördelningen blivit till. Jag vill hävda att politik och ideologi i det nationella och internationella rummet spelat en större roll för maktfördelningen i Hofors än vad som blir synligt i avhandlingen.

För att mildra denna kritiska reflektion kan man lyfta fram ett annat metodisk grepp hos Dalin, som speglar att han egentligen nog ansluter sig till opponenter på denna punkt. Huvudkapitlen 2–4 inleds alla med en skiss över den politiskt-fackliga händelseutvecklingen i Sverige varefter följer en analys av utvecklingen i

Hofors. Kapitlen täcker perioden 1917–1928 (kap. 2), 1928–1936 (kap. 3) och 1936–1946 (kap. 4). Uppenbarligen är tanken bakom denna struktur i undersökningen att centrala händelser i det nationella rummet – och delvis även utanför Sverige – haft avgörande betydelse för organisationerna och politiken i Hofors. Det som styrkt kapitelindelningen, det vill säga dessa ”yttre skeenden” lade avgörande premisser för det lokala skeendet. 1917 års sprängning av SAP ledde till bildandet av Västersocialdemokraterna – också i Hofors. Kominterns nya politik 1928 (tillsammans med ”kosackval” och arbetsfredslagstiftning) hade direkt lokal betydelse, för både partibildning och politik. Dessa frågor följs i kapitel 2–3. Betydelsen av Saltsjöbadsavtal och inflytandet från nazismen har styrkt övergången till kapitel 4, och metallstrejk och krigsslut markerar dess slut 1945–1946. Alla dessa stora händelser gav nya och delvis annorlunda förutsättningar för lokal politik och lokal makt. Uppenbarligen ser vi alltså i avhandlingens struktur intressanta avsikter, ett sammanhang som antyds. Till en del förklaras nog begränsningen i den följande empiriska studien därför av ork och tid. Allt det som skett på lokalt och nationellt plan kan rimligen inte analyseras med samma djup och detaljrikedom. Jag menar dock att författaren mer energiskt kunde ha diskuterat de avgränsningar som nu görs.

Resultat och huvudförklaringar

Stefan Dalins analys av de lokala partigrupperingarna i Hofors påvisar en skillnad mellan vänsterradikal respektive socialdemokratisk lokal politik. Kommunisterna och Socialisterna hade en ofta demonstrerad vilja att engagera sig i det unikt lokala – i konflikter på arbetsplatsen, i enskilda familjers öden, i stödaktioner till behövande, i ett för tiden energiskt arbete för att organisera kvinnorna. Genom att slå vakt om det företråde Vänstersocialdemokraterna hade inom den lokala socialdemokratin 1917, kunde de sedan under 1920-talet och en stor del av 1930-talet genom ihärdigt organisationsarbete förvalta och vidmakthålla sin dominans. Detta omdöme om vänsterradikalerna måste dock preciseras till de grupper (först Vänstersocialdemokraterna och från slutet av 1920-talet därtill Socialisterna) som drev denna lokalpolitiska tradition vidare. Det kommunistiska partiet blev splittrat på denna punkt, särskilt från 1928, då Kominterns krav på en anti-socialdemokratisk politik ledde till ett svårartat kompromissande mellan lokala intressefrågor och Kominterns krav på åttlydnad.

I en viss kontrast till denna vänsterradikala tradition står den politiska och fackliga verksamheten i den lokala socialdemokratin. Partisprängningen 1917 reducerade den grupp som stannade i SAP till en minoritet. I fortsättningen av 1920-talet fick man sedan bilden av ett lokalt SAP som försökte återuppbygga sina organisationer men som inte riktigt kunde nå ikapp och bryta den vänsterradikala dominansen. Men förklaringen till denna relativa svaghet kan också ha berott på att SAP lokalt snart blev en del av ett större projekt och där byggandet av or-

ganisationer i Hofors var en delstrategi för ett kommande nationellt maktövertagande. För dem blev de centrala direktiven från socialdemokratiskt ledda fackförbund och centrala partiinstanser lika viktiga, ibland viktigare, än de konkreta behoven bland arbetarfamiljerna i Hofors. Därmed inte sagt att dessa åsidosattes. Vad som däremot utsägs är att kompromisserna mellan de båda ambitionerna mer kom att prägla socialdemokratin än vänsterradikalerna. Medan vänsterradikalerna kunde anknyta till en äldre facklig-politisk och i hög grad "tradeunionistisk" tradition, så kom den dominerande delen av socialdemokratin (åtminstone efter 1917, kanske redan från sekelskiftet 1900) att försöka undvika lokala ståndpunkter som kunde äventyra strävandet mot ett större mål. Det är intressant att konstatera att socialdemokratin trots detta drag under 1920-talet successivt stärkte sin organisation och sitt medlemsantal. Man koncentrerade sig mer än vänsterradikalerna på kommunal politik. Dalins ihärdiga vändande av dokument, som lett till att dessa skillnader mellan grupperingarnas lokala arbete på orten framträder, är respektgivande.

Man kan alltså konstatera att socialdemokraterna successivt stärkte sin medlemsbas trots att facklig politik från vänsterradikalt håll nog betydde mer för arbetarnas levnadsstandard än socialdemokratisk kommunalpolitik, som på denna tid var relativt uddlös. Man vågar nog anta att det "nationella projektet" här spelade en växande roll i människors medvetande. Med den nyvunna allmänna rösträtten kunde socialdemokratin skissera ett demokratiskt maktövertagande i nationell skala för första gången i historien. Att avgöra vad en sådan gryende vision spelade för roll i sammanhanget är nog svårt, men en diskussion av det skulle ha gjort avhandlingen ännu mer intressant än den redan är. En parallell fråga blir då i vilken grad vänsterradikalerna hade ett vidare mål och hur det såg ut. Traditionellt brukar man inte se ett klart sammanhang mellan tradeunionistisk facklig kamp och övergripande politiska mål. Men hur var det i Sverige under mellankrigstiden, då socialdemokratiens makt skulle utmanas? Räckte det då med lokal facklig politik av ett äldre snitt?

Andra tänkbara förklaringar

Eller var det så att den krisartade kapitalism man upplevde, med två stora depressioner, massarbetslöshet, hårda rationaliseringar och åtföljande pessimistiska syn på det rådande samhällsystemet, ledde många in i just en kortsiktig facklig politik? Hämtade mellankrigstidens vänsterradikalism sin näring ur maktlösheten snarare än ur tryggheten i den vänsterradikala traditionen? Dalin prövar den tes som Edward Bull (d.ä.) lanserade för den norska arbetarrörelsen, den så kallade rotlöshetstesen. Den norska arbetarrörelsen blev relativt sett radikalare än grannländernas beroende på arbetarnas bakgrund i småbruk, skogsbruk och fiske. Var det kanske så, att Hofors-arbetarna hade en bakgrund präglad av "rotlöshet", vilket i sin tur särskilt på 1920-talet gjorde dem mottagliga för radikal tradeu-

nionistisk politik? Dalin konstaterar att de flesta av arbetarna inte kom från "det röda Norrland" och att födeseortsdata tycks tyda på att rekryteringen av arbetskraft mestadels gjordes inom närområden i Gästrikland. Som svar på frågan om arbetarna var "rotlösa" när de kom till bruket är dessa iakttagelser enligt min mening otillräckliga. En trovärdig förklaring skulle kräva en betydligt mer detaljerad undersökning av individernas historia och yrkesbakgrunder liksom av deras upplevelser av första världskriget och det dramatiska tidiga 1920-talet.

Dalin diskuterar också "patriarkalism-tesen". Vi har en lång rad historiska arbeten som belagt att förekomsten av patriarkal välfärdspolitik på bruken varit ett ofta effektivt medel mot fackföreningar och arbetarradikalism. Den var av äldre datum men tillgreps med ny energi av många företag särskilt under sent 1800-tal och tidig 1900-tal som svar just på tradeunionistisk och vänsterradikal facklig politik. Här konstaterar Dalin att det näraliggande Sandvikens järnverk hade ett sådant patriarkalt välfärdssystem. Radikalismen var där avgjort mildare. Någon diskussion om vilka patriarkaliska förmåner arbetarna hade i Hofors förs inte i avhandlingen. För att kunna bidra till en förklaring av radikalismen (eller dess motsats) borde här förekomsten av olika typer av förmåner ha kartlagts och deras möjliga effekter för arbetarnas inställning till arbetsgivare respektive fackliga organisationer därefter ha bedömts.

I Sandviken var i stället lönerna för arbetarna lägre än i Hofors. Kanske berodde det på att arbetarna i Sandviken hade en kompensation i form av välfärdssystemet? I Hofors var den fackliga kampen tydligen mer inriktad på att få mesta möjliga i lönepåsen. I förlängningen av dessa insikter infinner sig en hypotes om en mer kortsiktig lönepolitisk strategi av fackföreningarna i Hofors och en kanske mer långsiktig relation mellan bruk och arbetare i Sandviken. Var det så?

Läsaren kunde på alla dessa punkter ha önskat sig mer. Jag hade gärna sett en systematisk undersökning av arbetarnas bakgrund, av in- och utflyttning samt av nyrekrytering under exempelvis de dramatiska krisåren i början av 1920-talet. Vidare hade det varit intressant med en undersökning av bolagets politik visavi fackföreningarna samt – för att önska sig ännu mer – av löner, arbetsprestationer, fördelning av lönerna på olika yrkesgrupper och så vidare. Inte minst hade det varit givande med en diskussion om fackföreningarnas sätt att handskas med dessa olika frågor. Allt det nämnda bör vara viktigt för att förstå den vänsterradikala dominansen särskilt under den mellankrigstid som i ekonomiskt avseende var så påfrestande för arbetarna och deras förmåga att överleva med sina familjer. Önskelistan kan här göras lång, längre än vad som dock rimligen är möjligt att genomföra i en avhandling underkastad nutida restriktioner i fråga om finansiering och tid.

Sammanfattning

Stefan Dalins avhandling bidrar sammanfattningsvis till en ökad förståelse av hur viktigt ledarskap, organisering, lokalt politisk och fackligt arbete samt konsten att kunna förvalta en radikal tradition har varit på svenska arbetsplatser. Han demonstrerar med många exempel hur meningsbärande och betydelsefulla olika sidor av vardaglig politisk praktik har varit för att vidmakthålla och vidareutveckla politiska traditioner. Historia är alltså inte bara människors anpassning till nya förhållanden. Historia är också människors vidmakthållande av önskvärda tillstånd, förvaltningen och den medvetna utsträckningen i tiden av tradition och kultur. Det har förutsatt ett mödosamt arbete av många hängivna fackliga och politiska aktivister, men insikten om detta har också krävt en insats av Stefan Dalin som kostat energi utöver det vanliga. Utöver detta avhandlingens huvudresultat reser den också en rad frågor som återkommer i historisk forskning: Hur är delens förhållande till helheten? Vad betyder en rad yttre skeenden för det lokala skeendet? Hur hänger samhällets olika nivåer ihop? Hur avgränsar forskaren mödosamma empiriska undersökningar? Hur skall betydelsen av intention, aktör och struktur förstås? Som framgår ovan leder sådana frågor vid läsningen både till intressanta och viktiga nya insikter – men också till nya frågor.

Avhandlingen inleds med en välmatad litteraturdel. Den teoretiska diskussionen kring historisk kultur- och maktforskning återges på ett bra sätt och ger goda utgångspunkter för avhandlingens analysdel. Möjligen kunde man ha önskat sig lite mer av utländsk ickenordisk litteratur.

Slutligen kan konstateras att den historiska arbetslivsforskningen med Stefan Dalins avhandling fått ett nytt betydelsefullt tillskott. Är forskaren bara ambitiös och borrar sig in i nya krävande frågeställningar, så leder detta också till intressanta nya diskussioner. Det är ett viktigt resultat av denna avhandling.

*Alf O. Johansson**

* Fakultetsopponent